

КОНЦЕПТ КАПІТАЛ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі асоціативного експерименту)

У статті відтворено структуру концепта економічної сфери. Зроблено порівняльний аналіз асоціацій, отриманих у ході проведення асоціативного експерименту, із лексичним значенням. Охарактеризовано основні види реакцій: процентне співвідношення асоціацій різних видів неоднакове, що й виявляє особливості функціонування слова-стимула економічної сфери у свідомості реципієнта.

Ключові слова: *концепт, лексичне значення, асоціація, асоціативний експеримент.*

В статье идет речь о структуре концепта экономической сферы. Ассоциации, полученные в ассоциативном эксперименте, сравниваются с лексическим значением. Охарактеризованы основные виды реакций: процентное соотношение разных видов неодинаковое, что и определяет особенности функционирования стимула экономической сферы в сознании реципиента.

Ключевые слова: *концепт, лексическое значение, реакция, ассоциативный эксперимент.*

This article is devoted to the structure of the economic sphere concept. The main groups of reactions which are obtained in the realization of the associative experiment are characterized and compared with lexical meaning. The percentage correlation of different kinds of reactions is different. This line determines peculiarities of the economic stimulus function in the persons consciousness.

Key words: *concept, lexical meaning, reaction, associative experiment.*

У вітчизняній лінгвістиці термін *концепт* з'явився у середині 1970-х років, коли стала проблема перекладу праць Р. Шенка, У. Сейфа та інших. У таких перекладах концепт ототожнювався із поняттям. Однак уже із середини 1980-х років терміни концепт і поняття вживаються диференційовано [1]. У кінці XX століття концепт стає одним із основних термінопонять сучасної науки.

На сучасному етапі набувають все більшої актуальності дослідження концептів певних сфер застосування (економічної, соціальної, політичної та ін.), асоціативного сприйняття мовцями лексичної семантики та індивідуального осмислення загальних понять, структури асоціативних полів тих чи інших лексичних одиниць, зокрема лексики економічної сфери. Соціально-економічні умови життя сучасного мовця потребують її адекватного усвідомлення, адже економічна сфера суттєво впливає на будову мовної картини світу людини, зокрема фрагмента, утвореного лексикою економічної сфери використання, що суттєво впливає на світосприйняття та осмислення життя українця.

Метою цієї статті є відтворення структури концепта КАПІТАЛ та порівняльний аналіз його асоціативного значення із лексичним на основі результатів, отриманих у ході вільного асоціативного експерименту.

Одним з перших у світовій лінгвістиці звернувся до дослідження концептів С. Аскольдов. Він вважав, що найбільш важливою функцією концептів є функція заміни, тому що, будучи розумовим утворенням, концепт у процесі думки замінює безліч предметів того самого роду. Концепт може замінювати як реальні предмети, так і деякі сторони предмета або реальні дії [2].

Н. Арутюнова визначає концепт як поняття повсякденної філософії, яке є результатом взаємодії таких факторів: національної традиції, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, відчуттів та системи цінностей [3: 3]. Концепт дає можливість розглядити ідеальні ментальні сутності [4: 88], тобто одиниці за допомогою яких ми осмислюємо світ, ментальні утворення, що складають категоріальну основу мови [5: 16], та утворюють узагальнений образ слова, роблячи модель свідомості об'єктивною [6: 21].

На думку О. Залевської, концепт – це базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що функціонує у пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда та підпорядковується закономірностям психічного життя людини і внаслідок цього за певною сукупністю параметрів відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії [7: 39].

За визначенням О. Кубрякової, концепт – це одиниця ментальних або психічних ресурсів людської свідомості у тій інформаційній структурі, яка відображає знання і досвід культури; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці [8: 90].

Не зважаючи на велику кількість тлумачень концепту, усі дослідники дотримуються єдиної думки, що концепт – це умовна ментальна структура. Він має умовно когнітивний статус і не існує без мислення. Складність концепта полягає у наявності двостороннього зв'язку між мовою та свідомістю, тому що категорії свідомості реалізуються в мовних категоріях і одночасно детермінуються ними [9: 39–45].

Ю. Степанов трактує концепт як згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [10: 40].

З. Попова та І. Стернін, проаналізувавши велику кількість концептів, зробили висновок, що концепт у свідомості людини формується із безпосереднього чуттєвого досвіду, предметної діяльності людини, мисленнєвих операцій з концептами, які вже існують у свідомості, мовного спілкування, шляхом свідомого пізнання мовних одиниць [11: 40].

Концепти існують як в індивідуальній свідомості особистості, так і в колективній свідомості групи. Концепти є одиницями свідомості й інформаційної структури, що відбиває людський досвід. Індивідуальні концепти різноманітніші, ніж колективні, тому що колективна свідомість і досвід є не що інше, як умовна похідна від свідомості й досвіду окремих індивідів, що входять у колектив [12: 16].

О. Бабушкин виділяє такі властивості концепту: концепт – це ментальна репрезентація, що визначає взаємозв'язок речей між собою; концепт – це ідеальний образ; концепт обов'язково позначається словом [13: 9–11].

Концепти не тільки мисляться, вони також переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій та антипатій, інколи і зіткнень [10: 43]. До основних ознак концепту належать: образні асоціації, існування протягом довгого історичного проміжку, відсутність

чітко детермінованого зв'язку з реальною дійсністю, не підпорядкування законам логіки [14: 66].

Концепт можна розглядати як модель або конструкт, що замінює об'єкт дослідження та створений з метою його вивчення. До структури концепту належить оцінний, образний та понятійний елементи. Образна складова концепту пов'язана зі способом пізнання дійсності. Понятійний елемент формується фактичною інформацією про реальний або уявлюваний об'єкт. В. Карасик до понятійної складової відносить мовну фіксацію концепта, його позначення, опис, дефініцію, порівняльні характеристики певного концепта по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано. Оцінку об'єкту дає кожного разу людина, коли "об'єкт пропускає через себе", а момент пропускання та оцінки є моментом створення певного концепту у свідомості носія мови. Ціннісна сторона концепту є визначальною у виділенні концепта [15: 8].

3. Попова та І. Стернін вважають, що структура концепта представлена ядром (основний рівень) та периферією (інтерпретаційний рівень). Сукупність основного рівня і додаткових когнітивних ознак складають об'єм концепту і визначають його структуру. На думку І. Стерніна, така структура не є усталеною, оскільки будь-який концепт весь час функціонує, актуалізується у різних своїх складових частинах, поєднується з іншими концептами і відштовхується від них. Основний рівень концепту може вичерпувати зміст концепту, якщо він відображує конкретні чуттєві відчуття і уявлення, або концепт представлений у свідомості дуже примітивно мислячих індивідів. У більш складних концептах додаткові когнітивні ознаки накладаються на основний образ і утворюють "м'якоть плоду" [11: 61].

Образний компонент у структурі концепту як одиниці свідомості є психофізіологічною основою концепта: "будь-який концепт, незалежно від типу, має основний рівень – певний чуттєвий образ. Цей образ є одиницею універсального предметного коду (М. Жинкін, І. Горелов), що кодує даний концепт для мисленнєвих операцій..." [11: 58]. Образний компонент має дві складові – перцептивний та когнітивний образи, які однаково віддзеркалюють образні характеристики концептуалізованого предмета чи явища. Перцептивний образ має в основі зорові, смакові, тактильні, звукові, нюхові відчуття. Когнітивний образ – матеріальний світ. До інформаційно-понятійного компоненту належать найбільш суттєві ознаки предмета чи явища – це мовна фіксація концепта, його позначення, опис, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано, їх найважливіша якість – багатовимірна вбудова у систему нашого досвіду [16: 10].

Ю. Степанов говорить про трьохрівневу структуру концепта. До першого рівня належить основна актуальна ознака. У цьому значенні концепт існує для всіх, хто використовує мову для взаєморозуміння та спілкування. До другого рівня належить одна додаткова або ж декілька додаткових ознак – пасивні ознаки. У таких випадках концепт реально існує лише для деяких соціальних груп. Третім рівнем концепту є його внутрішня форма. Вона відкривається лише дослідникам. Концепт у такому випадку існує як основа, на якій виникли і тримаються інші рівні [10: 48].

В. Карасик пропонує рівні концепту за Ю. Степановим розглядати як окремі концепти різного об'єму, а не як компоненти єдиного концепту. Активний рівень (основна актуальна ознака) належить до загальнонаціонального концепту, пасивні рівні (додаткові

ознаки та внутрішня форма) для більшості людей є не частиною концепту, а одним із визначальних елементів [16: 3].

Кожний концепт як складний ментальний комплекс містить у собі не тільки смисловий зміст, оцінку, але й такі компоненти: загальнолюдський, або універсальний; національно-культурний, зумовлений життям людини; соціальний, за яким визначається належність людини до певного соціального класу; груповий, зумовлений належністю особистості до певної вікової групи та групи за статтю; індивідуально-особистісний, що формується під впливом індивідуальних особливостей – освіти, виховання, індивідуального досвіду, психофізіологічних особливостей [17].

Способів відтворення структури концепту існує декілька:

- метод визначення внутрішньої форми концепту. Суть методу полягає в тому, що за пережитками, що збереглися у суспільстві, можна зробити висновки про те, що вони собою являли, коли були потрібні [10: 51];

- історичний метод, за яким потрібно вивчати концепти на основі знань, що передаються з покоління в покоління. Звернення до історичного минулого слова може допомогти у з'ясуванні його змісту [18: 43];

- соціальні методи. Вивчати концепти так, як вони побутують у суспільстві. Їх можна уявити як деяке колективне надбання духовного життя певного народу [10: 57];

- експериментальні методи, за якими концепти вивчаються в умовах мовної практики.

Найбільш апробованою методикою репрезентації будь-якого концепта є відтворення структурованого поля, що має ядро та периферію. Аналіз робіт науковців, зокрема Ю. Степанова, Т. Крючкової, В. Карасика, С. Вокачова, дає змогу уявити структуру концепта у вигляді польового утворення, де ядром, як правило, виступає понятійний та ціннісний компоненти, а інша інформація, що складає зміст концепта [11], утворює периферію та знаходиться на різній відстані від ядра залежно від ступеня важливості.

Концепт КАПТАЛ містить образний та ціннісний компоненти, по-різному відображені у семантичній та концептуальній структурах, є важливим елементом мовної картини світу людини, зокрема носія української мови. Комплексне дослідження дозволяє відтворити будову цього концепта.

Було проведено вільний асоціативний експеримент, до якого залучено близько тисячі опитуваних (без вікових, соціальних обмежень тощо). Асоціативний експеримент можна розглядати як специфічний для окремої культури “асоціативний профіль” образів свідомості, що охоплює розумові та чуттєві знання, якими володіє конкретний етнос [19: 65–71].

Всі реакції утворили асоціативне поле стимулу КАПТАЛ: \$ – 8* (*тут і далі цифра позначає кількість повторюваних реакцій; збережено орфографію опитуваних), *актив, аптека, багато – 1, багато грошей – 1, багатство – 2, баланс, банк – 13, банку, бюджет – 2, великий – 14, вкладення – 27, вклади – 89, власти щось, влада, власний, власність – 1, воєнний, гарно, гонорар, гроші – 132, грошовий – 2, ґрунт під ногами, добре – 1, добробут, достатня кількість грошей, достаток – 3, економіка, можливість, заощадження – 4, зарібок – 2, засоби необхідні для старту, збереження – 3, земля, значний вклад, золото, К.Маркс, капітали, капіталовкладення – 1, капітан, Карл Маркс, квота, класно, комуністична партія, копилка, кошти, майбутнє – 19, майно – 23, майно набуте, Маркс – 6, мій, мільонер, мільйон, мішок грошей, могутній, мої гроші, нагромадження – 51, накопичення – 69, накопичення грошей – 1, нема грошей, обмін, оплата, основа, перші*

зароблені гроші, підприємництво – 1, прибуток – 23, сімейний – 1, сірий, склад, склад коштів, спадний, споруда, стартовий – 12, сума – 1, у заможних людей, фонд, фундамент для справи, цінна річ, цінність, шоу; іншомовна лексика: акція, банковский счет, богатство – 2, все имущество – 8, денежные средства, деньги – 5, деньги и прочее, Карл Маркс и его капитал в гитсе, мой, накопление – 10, накопления – 5, накопленная зарплата, накопленные деньги – 2, необходимость, оборот, обций, основа деятельности – 1, поле чудес, предприятие, разрешение, сбережения – 3, сооружение, состояние – 1, средства в обороте, столица, сумма – 2, уставной, устойчивость, фактор производства – 1, финансовая собственность, финансы, фонды, фонды предприятия, энергия, хоть што есть; відсутність відповіді – 13 разів.

Для виявлення особливостей функціонування лексеми КАПТАЛ у мовній та концептуальній картинах світу було зроблено порівняльний аналіз стимулу КАПТАЛ із словниковим тлумаченням.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови значення слова КАПТАЛ представлено так: 1) Сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість), що приносять прибуток. 2) Значна сума грошей [20].

В Універсальному словнику української мови КАПТАЛ – 1) Багатство (цінні папери, гроші, нерухомість), яке використовують для його ж збільшення. 2) Початкова сума коштів, призначених для здійснення підприємницької діяльності. 3) Гроші, велика сума грошей [21: 342].

В Економічному словнику за редакцією Г. Осовської КАПТАЛ тлумачиться як термін, який використовується в бізнесі для визначення сукупних ресурсів [22: 122].

Структурно-семантичний аналіз дозволяє виділити у структурі лексеми КАПТАЛ такі компоненти: *майно, гроші, кошти, нерухомість, цінні папери*, що утворюють ядро концепту КАПТАЛ. Вони відображають концептуальні ознаки, які актуалізуються у процесі концептуалізації відповідної реалії.

До ядра концепта КАПТАЛ увійшли реакції *гроші* – 132, *вклади* – 89, *накопичення* – 69, *нагромадження* – 51, *вкладення* – 27, *прибуток* – 23, *майно* – 23, *майбутнє* – 19, *великий* – 14, *банк* – 13, *стартовий* – 12, *накоплення* – 10. Ядерні реакції дозволяють побачити металну модель, що є характерною для свідомості носіїв української мови. Реакції, що зустрічаються менше десяти разів, належать до периферії відповідного концепту.

Аналіз всіх реакцій асоціативного поля свідчить про його неоднорідність. Парадигматичні реакції – 80,7 %, синтагматичні – 6,3 %, тематичні – 2,9 %, фонетичні – 0,5 % словотвірні – 0,5 %, граматичні – 0,5 %, реакції, що є власними назвами – 1,5 %, цитатні – 0,15 %, емоційно-оцінні – 0,6 %, реакції-знаки – 1,9 %, комплексні (реакції, що складаються із декількох слів або знаків) – 5 %.

Серед усіх асоціацій найбільша частина – однослівні (95 %). Проте зустрічалися також реакції, що складалися із декількох слів (5 %): *власти щось, ґрунт під ногами, достатня кількість грошей, комуністична партія, у заможних людей, фундамент для справи, цінна річ*; іншомовна лексика: *банковский сет, денежные средства, деньги и прочее, Карл Маркс и его капитал в гитсе, накопленная зарплата, накопленные деньги, поле чудес, средства в обороте, финансовая собственность, хоть што есть*.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що асоціативне значення концепта КАПТАЛ відрізняється від лексичного значення слова КАПТАЛ, асоціативне значення являє собою один із змістових компонентів мовної картини світу сучасного українця.

Подальше дослідження передбачає розширення кола слів економічної сфери використання у структурі відповідного фрагмента мовної картини світу, структурування асоціативних полів аналізованих стимульних лексем, а також зіставлення асоціативного та лексичного значень слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пашина А. В. Концепт человек в сказах И. М. Ермакова: дис. ... канд. филол. наук. – Тюмень, 2006. – 180 с.
2. Лінгвістичне наповнення концепту “колір” (“colour”) в українській та англійській культурах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.5ballov.ru/referats/preview/88518/7>.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
4. Фрумкина Р. М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. – М., 1992. – 168 с.
5. Берестнев Г. И. О “новой реальности” языкознания // Филологические науки. – Калининград, 1997., № 4. – С.16.
6. Сергеева Е. В. Интерпретация термина “концепт” в современной лингвистике. – М., 1998. – 165 с.
7. Залевская А. А. Психологический подход к проблеме концепта [Електронний ресурс] // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж: ВГУ, 2001. Режим доступу до журн.: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80/>.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 156 с.
9. Вардзелашвили Ж. Концепт как лингвистическая категория – “конструктивная сущность” [Електронний ресурс] / Тбилисский государственный университет. Филологический факультет. Сборник научных трудов. Тб., 2004. – С. 39 – 45. – Режим доступу до журн.: <http://vjanetta.narod.ru/gotsiridze.html>.
10. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Акад. проект, 2001. – 990 с.
11. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике [Електронний ресурс] / Воронеж: Истоки, 2001. – Режим доступу до журн.: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80/>.
12. Слышкин Г. О. От текста к символу: лингвокультурные концепты в сознании и дискурсе. – М., 2000. – 416 с.
13. Бабушкин А. П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка. – Воронеж, 1992. – 320 с.
14. Заикина О. М. Концептуальное структурирование семантического поля. Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста: тез. докл. Междунар. симпозиума: в 2 ч. – Волгоград: Перемена, 2003.– Ч. 2. – С. 66 – 68.
15. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке [Електронний ресурс] // Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3 – 16. – Режим доступу до журн.: <http://revolution.allbest.ru/languages/d00062116.html>.
16. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии [Електронний ресурс] // Язы-

ковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград: Перемена, 2001. – С.3 – 16. – Режим доступа до журн.: <http://rtsuslavist.tj/content/view/149/80/>.

17. Лингвокультурная специфика концепта “герой” в текстах лимериков [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн.: <http://revolution.allbest.ru/languages/d00062116.html>.

18. Яковлева Е. С. О понятии “культурная память” в применении к семантике слова // ВЯ. 1998, №3. – С. 43 – 73.

19. Уфимцева Н. В. Сопоставительное исследование языкового сознания славян// Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 65 – 71.

20. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.

21. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.

22. Осовська Г. В., Юркевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. – К.: Кондор, 2007. – 358 с.

УДК 81'371'367.624

*Мироненко О.В.
(Херсон, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ КОНОТАЦІЇ ІМЕНУВАНЬ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті проаналізовано особливості функціонування національно-прагматичних конотацій іменувань політичних діячів у сучасній українській публіцистиці.

Ключові слова: конотація, іменування політичних діячів, національно-прагматичний, публіцистика.

В статтє проанализированы особенности функционирования национально-прагматических коннотаций наименований политических деятелей в современной украинской публицистике.

Ключевые слова: коннотация, наименования политических деятелей, национально-прагматический, публицистика.

The author of the article analyzes the peculiarities of the national-pragmatic connotations functioning in accordance with the political figures's nominations in the modern Ukrainian publicism.

Key words: connotation, political figures nominations, national-pragmatic publicism.

Конотація як додатковий відтінок, що нашаровується на основне значення слова, характеризується взаємопов'язаністю образного, оцінного, емоційного та експресивного компонентів у структурі мовної одиниці, що вирізняється узуальною чи оказіональною потенційністю. Як універсальний феномен конотацію досліджували з лінгвістичного,

© Мироненко О.В., 2012